

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
Școala doctorală de Teologie Ortodoxă „Isidor Todoran”

TEZĂ DE DOCTORAT

– rezumat –

PRINCIPII COMPONISTICE ÎN ACȚIUNEA DE ROMÂNIRE A CÂNTĂRILOR BISERICEȘTI LA MACARIE IEROMONAHUL

Conducător științific:

Pr. Prof. Dr. Vasile STANCIU

Doctorand:

Constantin GORDON

Cluj-Napoca,

2021

CUPRINS

INTRODUCERE	9
1. Scopul cercetării.....	4
2. Stadiul cercetării. Tema românirii în preocupările muzicologilor și cercetătorilor români ...	5
3. Adaptarea cântărilor bizantine grecești în alte limbi.....	9
4. Delimitarea ariei de cercetare.....	10
5. Metoda de lucru și dificultăți metodologice.....	11
6. Relevanța lucrării	13
7. Contextul istoric și cultural al epocii lui Macarie	13
PARTEA 1. ANALIZA MUZICALĂ	17
Preliminarii.....	17
I. Adaptarea cântărilor concis-melismatice	20
Introducere	20
I.1. Glasul al II-lea. Analiză muzicală.....	22
I.1.1. Structura compozițională a stihirilor bizantine	23
I.1.2. Structura cântărilor la Macarie	28
I.1.3. Principii componistice de adaptare la Macarie	33
I.1.4. Concluzii și verificarea metodei de lucru.....	39
I.2. Glasul al III-lea. Analiză muzicală	40
I.2.1 Structura cântărilor bizantine	41
I.2.2. Structura cântărilor la Macarie Ieromonahul.....	56
I.2.3. Reguli de adaptare.....	59
I.2.4. Concluzii	62
I.3. Glasul al V-lea. Analiză muzicală.....	64
I.3.1 Structura cântărilor bizantine	66
I.3.2. Reguli de compoziție.....	83
I.3.3. Adaptarea cântărilor în Glasul al 5-lea de către Macarie Ieromonahul. 85	
I.3.4. Concluzii	105
I.4. Concluzii pentru adaptarea cântărilor concis-melismatice.....	107
II. Adaptarea cântărilor silabice	112
Introducere	112
II. 1. Analiza cântărilor silabice din Glasul I.....	114
II. 1.1. Versiunea greacă.....	114
II. 1.2. Versiunea românească și procedee de adaptare	121
II. 1.3. Concluzii.....	128
II. 2. Analiza cântărilor silabice din Glasul al III-lea	130
II.2.1. Versiunea greacă.....	130
II.2.2. Versiunea românească și procedee de adaptare	137
II.2.3. Concluzii.....	145
II. 3. Adaptarea cântării „Ceea ce ești mai cinstită” pe toate glasurile.....	147
II.3.1. Analiză comparată	147
II.3.2. Concluzii.....	154
II. 4. Concluzii la analiza cântărilor silabice	157

III. Adaptarea cântărilor papadice: chinonicul	159
III. 1. Introducere	160
III.1.1. Chinonicul – scurte precizări liturgico-muzicale.....	160
III.1.2. Traducerea Chinonicului în limba română	165
III.1.3. Excurs: practica actuală.....	167
III.2. Conținutul studiului.....	170
III.2.1. Stabilirea repertoriului de analizat. Aspecte de paleografie muzicală bizantină	170
2.2. Conținutul manuscriselor. Felul chinonicelor și autorii lor	173
2.3. Morfologia Chinonicului în perioada 1740-1821	174
III. 3. Adaptarea Chinonicelor în limba română de către Macarie Ieromonahul. Analiză muzicală.....	178
III.3.1. Principii metodologice de analiză muzicală comparată.....	178
III.3.2. Adaptarea chinonicului duminical de Daniil Protopsaltul, glasul 1 .	180
III.3.3. Verificarea metodei: alte chinonice duminicale, praznicale sau săptămânale	187
III.3.4. Diferențe melodice mai mari	189
III. 4. Concluzii la adaptarea cântărilor melismatice.....	194
Concluzii	196
PARTEA A 2-A. ANALIZA TEXTULUI LITURGIC	199
Introducere	199
I. Descrierea edițiilor (1712-1826).....	201
II. Compararea textelor	206
II. 1. Glasul I	206
II.2. Glasul al II-lea	212
II.3. Glasul al III-lea.....	217
II.4. Glasul al V-lea.....	223
Concluzii	229
PARTEA A 3-A. ASPECTUL DUHOVNICESC ÎN PROCESUL COMONISTIC.	
VIZIUNEA IEROMONAHULUI MACARIE.....	231
Preambul	231
I. Viziunea lui Macarie asupra muzicii bisericești	237
II. Experiența duhovnicească a lui Macarie Ieromonahul.....	246
Concluzii	254
CONCLUZII FINALE	255
I. Reguli de adaptare a cântărilor bisericești la Macarie Ieromonahul	255
II. Validitatea metodei de lucru.....	257
III. Limitele cercetării, aspecte practice, perspective.....	258
BIBLIOGRAFIE.....	264

PRINCIPII COMONISTICE ÎN ACȚIUNEA DE ROMÂNIRE A CÂNTĂRILOR BISERICEȘTI LA MACARIE IEROMONAHUL

Cuvinte cheie: *adaptare, românire, Macarie Ieromonahul, muzicologie bizantină, procedee comonistice, formule muzicale, neume, Principatele Române, Reforma hrisantică, teologia cântării.*

REZUMAT

Din punct de vedere redacțional, lucrarea cuprinde **trei părți**, precedate de o **Introducere** și încheiate cu un **capitol concluziv**. Sursele bibliografice sunt menționate la sfârșitul tezei.

INTRODUCERE

Scop

În această lucrare mi-am propus să descopăr modul în care Macarie a adaptat cântările grecești la textul românesc. Pentru îndeplinirea acestui scop, **am inițiat trei direcții** de cercetare: analiza muzicală comparată, analiza textului imnografic și sublinierea viziunii autorului despre muzica bisericească și actul comonistic.

Noutate/Originalitate

A scrie o lucrare despre Macarie Ieromonahul, a cărui viață și operă a fost subiectul – cel puțin tangențial – al celor mai importanți cercetători ai muzicologiei bizantine românești este cu adevărat o provocare. Așadar, pe parcursul studiilor doctorale, am încercat să răspund la întrebările: ce aduce nou lucrarea mea? Cu ce îmbogățește tema tratată muzicologia bizantină românească? Sunt elemente care se pot converti în lucruri concrete care să fie de folos cântării de strană astăzi?

În primul rând, subiectul lucrării îl constituie principiile comonistice ale cântărilor românite. Investighez așadar **arta și meșteșugul transunerii pe un text românesc a melodiilor compuse pentru un text în limba greacă**, la începutul secolului al XIX-lea, în contextul cultural și jurisdicțional-bisericesc în care Țările Române se aflau. Deoarece tehnica

adaptării include cunoașterea desăvârșită a regulilor compoziționale neo-bizantine grecești – așa precum un traducător de text literar stăpânește limba originală a lucrării în toată complexitatea ei –, cercetarea mea se îndreaptă mai întâi asupra principiilor componistice originale, printr-o metodă specifică de analiză muzicală. Mai apoi, compar piesele grecești cu cele românești și observ regulile de adaptare – o abordare metodologică prezentă în spațiul muzicologic românesc, dar fără mare amploare.

Noutatea lucrării mele constă în analizarea procesului de adaptare **din trei perspective**, pe care le consider a fi constitutive pentru acest fenomen: muzical, textual, bisericesc/duhovnicesc, fiecare dintre aceste aspecte fiind tratat în capitole distincte. Analiza muzicală comparată între tomurile grecești și românești conține elemente tehnice de componistică muzicală bizantină. Analiza textului liturgic urmărește mai multe versiuni de Octoih și Anastasimatar din perioada 1712-1826 și va scoate în evidență raportarea lui Macarie la textul folosit. Ultima parte descifrează viziunea lui Macarie în ce privește actul componistic, dar și modul său de relaționare cu viața Bisericii.

Stadiul cercetării:

Referințele bibliografice despre Macarie și procesul romînirii sunt bogate. În acest subcapitol, prezint succint cele mai importante lucrări muzicologice despre subiectul romînirii, axându-mă în **special pe autorii** care analizează comparat cântările grecești cu cele românești: Arhid. Sebastian Barbu Bucur (Filothei), Gh. Ionescu și Costin Moisil.

Adaptarea în alte limbi

Primele adaptări ale cântărilor bizantine în alte limbi s-au produs în timpul Sf. Chiril și Metodie – deci în limba slavonă bisericească. Cronologic, au urmat adaptările în limba română. În secolul al XX-lea, fenomenul s-a extins la limbile: engleză, franceză, arabă. În prezent, există traduceri și în limbile: finlandeză, germană, italiană, portugheză, chineză etc, iar interesul pentru acest subiect este din ce în ce mai prezent în discuțiile internaționale. Totodată, în România fenomenul a luat amploare: se traduc slujbe (mai ales ale sfinților noi canonizați), paraclise etc.

Delimitare și corpus studiat

În fiecare dintre capitolele acestei lucrări, utilizez doar surse originale, atât ale lucrărilor muzicale, cât și ale documentelor care conțin opiniile lui Macarie. Cele trei părți ale lucrării se deschid cu o **Introducere**, în care anunț materialele folosite, tipărite sau în manuscris.

Pentru partea muzicală, îmi propun să analizez cântările din toate stilurile de compoziție ale lui Macarie: irmologic, stihiraric și papadic. Partiturile muzicale cercetate conțin doar cântări adaptate, creațiile originale ale Ieromonahului situându-se în afara ariei de interes. **Volumelor** tipărite de Macarie li se adaugă materialele rămase în **manuscris**, aflate în Biblioteca Academiei Române. Cântările sunt scrise în notație bizantină hrisantică, cu text chirilic. Uneori, apelez și la manuscrise pre-**hrisantice**. Toate cântările adaptate de Macarie sunt comparate cu **omonimele lor originale, în limba greacă**, tipărite sau în manuscris.

Partea a doua a lucrării, care tratează textul liturgic utilizat de Macarie în cântările sale, se axează pe un număr important de tropare și stihiri, din **10 ediții** de tipărituri vechi și manuscrise (**Octoih și Anastasimatar**), din perioada 1712-1826. Textul este scris cu litere **chirilice**.

În ultima parte a tezei, viziunea lui Macarie Ieromonahul asupra muzicii bisericești este extrasă atât din **introducerile** și dedicațiile volumelor tipărite de acesta, cât și din **corespondență**, editată și transliterată în scriere latină de-a lungul timpului de N. Iorga, C. Erbiceanu, N. Popescu și Titus Moisescu. Un **manuscris** inedit, needitat, ce conține **predici** rostite de Macarie, notate de el însuși, constituie o sursă importantă pentru acest capitol.

Metodă

Deoarece materialul și scopul urmărit diferă de la un capitol la altul, prezint metodologia aplicată la începutul fiecărui capitol. Pentru atingerea scopului acestei lucrări recurg la o **analiză muzicală comparată**: a cântărilor adaptate și confruntarea lor cu originalul după care au fost traduse. Modelul de la care analiza mea pornește a fost conceput de Costin Moisil.

Pentru partea a II-a: Compar textul utilizat în cântările adaptate cu cele ale cărților de cult aflate în uz în acea perioadă, dar și cu altele mai vechi.

În partea a III-a, în care evidențiez implicațiile teologice ale adaptării cântărilor, urmăresc discursul lui Macarie Ieromonahul (în Introduceri, Corespondență, predici) și **aranjez tematic** acele pasaje care reflectă viziunea sa asupra muzicii bisericești.

Relevanță

Teza mea de doctorat îl propune pe Macarie ca model de urmat pentru **compozitorii** de cântări de astăzi, atât de piese originale, cât și de noi adaptări, atât pentru cei de limba română, cât și pentru alte limbi. Tabelele formulelor melodice, regulile de compoziție și de adaptare reprezintă un **instrumentar** care nădăjduiesc să le fie de folos. În același timp, cunoașterea formulelor melodice, principiu de bază al analizei mele muzicale, poate îmbunătăți **interpretarea** la strană. Pentru toți, atât interpreți, cât și compozitori de muzică sacră, Macarie este un exemplu de așezare în **rânduiala** bisericească.

Pentru **muzicologia contemporană**, lucrarea de față poate constitui o paradigmă de analiză care să fie utilizat și pentru alți autori și opere – pentru a avea o imagine mai completă a fenomenului tratat.

De asemenea, cântările lui Macarie (pe lângă cele intrate deja în „repertoriul clasic”: axioanele praznicale) sunt din ce în ce mai des **întâlnite astăzi la strană**. După anul 2000, când s-a reeditat Anastasimatarul, volumul reprezintă „cartea de căpătâi” a cântăreților de muzică psaltică. El este folosit și în actul **didactic**. Alte cântări de-ale lui au fost transcrise din manuscrise, înregistrate sau folosite în concerte. Interesul din ce în ce mai crescut pentru lucrările sale rezidă în faptul că stilul compozițional este unul „liniștit, fără exagerări retorice” – așa cum îl descriu mulți muzicologi. De asemenea, cântările – de exemplu din Anastasimatar – nu sunt cu mult mai lungi decât cele ale altor autori: precum Ojog, Cunțanu sau Uniformizat. Așadar, opera sa este foarte actuală și astăzi.

Contextul istoric și cultural al epocii lui Macarie

Pentru a înțelege de ce a fost nevoie ca Macarie Ieromonahul să traducă și să adapteze tomurile sale după unele grecești, și nu să compună unul original, am prezentat schematic situația istorică și culturală în care se afla muzica bisericească românească din Principate la începutul secolului al XIX-lea, punctând **relația cu Patriarhia de Constantinopol și introducerea Reformei muzicale hrisantice** pe teritoriul Țărilor Române. Aducerea repertoriului constantinopolitan în Țările Române și traducerea acestuia în limba română se poate asemăna cu acțiunile de traducere a cărților de cult sau a Sfintei Scripturi, astfel încât, atâta timp cât tradiția bisericească este respectată, diferențele lingvistice nu pot afecta comuniunea liturgică universală.

PARTEA 1. ANALIZA MUZICALĂ

În prima parte a lucrării, dedicată analizei muzicale a cântărilor bisericești adaptate de Macarie Ieromonahul, îmi propun să investighez fiecare tip de compoziție bizantină¹: silabic (irmologic), concis-melismatic (stihiraric), melismatic (papadic) în capitole distincte, căutând să descopăr mecanismele românirii. Fiecare capitol conține o introducere și o concluzie. La rândul lor, capitolele se împart în subcapitole consacrate unui repertoriu dintr-un alt glas, care includ și ele fragmente introductive și concluzive. Am acționat astfel, întrucât procedeele componistice și de adaptare, dar și pașii metodologici, conțin atât asemănări, cât și deosebiri de la un glas la altul.

Corpusul analizat este alcătuit exclusiv din cântările originale grecești și cele adaptate de Macarie.

Ca model de analiză, am urmat pașii metodologici stabiliți de Costin Moisil². Studiul său propune și o metodă nouă de abordare, precum împărțirea în unități sintactice a cântării și corelarea silabelor accentuate ale cuvintelor și formulele muzicale, metodă care oferă rezultate edificatoare atât în ceea ce privește procesul componistic în sine, cât și cel al adaptării.

Fără niciun indiciu evident din partea compozitorilor – poate cu excepția declarației acestora că păstrează tradiția înaintașilor, a Marilor Dascăli –, cuprinderea regulilor componistice³ este un tărâm de abia explorat. În acest capitol ne propunem totuși să marcăm anumite elemente, principii și reguli de compoziție, pornind de la caracterul formulaic⁴ al oricărei cântări bizantine și a relației cu textul.

Cercetarea investighează mai întâi cântările originale, grecești, descoperind așadar tainele tehnicii de compoziție ale cântărilor bisericești bizantine. Mai departe, studiul va arata

---

¹ Am explicat în Introducere terminologia folosită.

² Costin MOISIL, „Versiunile românești ale Anastasimatarului lui Petros Lampadarios. Observații privind principiile de adaptare a muzicii” (pp. 96-119) și „Adaptarea în limba română a stihirilor din Anastasimatar” (pp. 120-133), în: *Românirea cântărilor: un meșteșug și multe controverse. Studii de muzicologie bizantină*, București, Editura Muzicală, 2012.

³ Vezi capitolul despre melofaceri al lui Hrisant, CHRYSANTHOS OF MADYTOS, *Great Theory of Music*, translated by Katy Romanou, The Axion Estin Foundation, New Rochelle, New York, 2010, pp. 179-181.

⁴ Formulele muzicale sunt văzute ca „little proshomia” [Ioannis ARVANITIS, „The Rhythmical and Metrical Structure of the Byzantine Heirmoi and Stichera as a Means to and as a Result of a New Rhythmical Interpretation of the Byzantine Chant”, *The Rhythmical and Metrical Structure of the Byzantine Heirmoi and Stichera as a Means to and as a Result of a New Rhythmical Interpretation of the Byzantine Chant*”, *Acta Musicae Byzantinae*, vol. VI (decembrie 2003); *Le chant byzantin: État des recherches. Actes du colloque tenue du 12 au 15 décembre 1996 à l'Abbaye de Royaumont*, pp. 14-29]: unități muzicale repetitive, stereotipe, care se află la baza oricărei compoziții bizantine. Mai multe detalii, în recenta teză de doctorat a diac. Virgil NANU, *Principii de compoziție în genul stihiraric scurt. Petros Lampadarios Peloponnesios* (Sibiu, 2016), sub conducerea Pr. Prof. dr. Vasile Grăjdian, mai ales pp. 146-152.

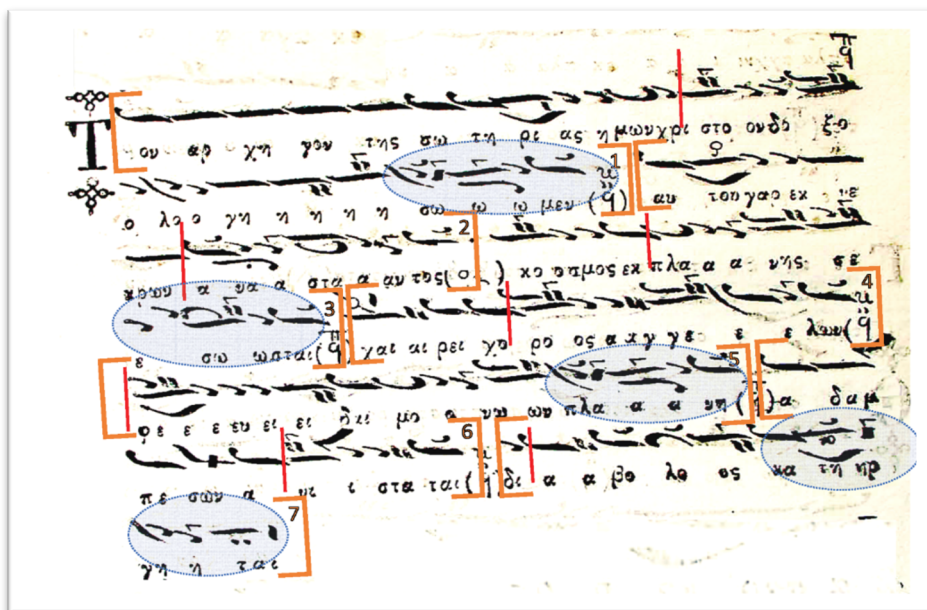
cum sunt „traduse” aceste elemente de compoziție în limbajul românesc al cântării, care sunt asemănările și deosebirile.

Ipoteza de la care am pornit în investigarea muzicologică comparativă este următoarea: pentru Macarie, o adaptare „perfectă” ține cont și de „curgerea melodiei”, dar și de relația prozodică dintre melodie și text; date fiind diferențele lingvistice dintre limbile greacă și română, o simplă înlocuire a textelor, sub aceleași note, este în viziunea Părintelui Macarie „nebunie și păcat”.

Analiza muzicală desfășurată asupra cântărilor grecești, mai întâi, apoi a celor adaptate, au adus la lumină reguli de compoziție și de adaptare. Investigarea a trecut prin toate cele **trei tipuri de compoziție** (irmologică, stihirică, papadică), fiecare stil fiind ilustrat de un corpus consistent și omogen de cântări, aflate în volume tipărite sau în manuscrise needitate.

În rezumat, prezint pe scurt un **model de analiză** pe care l-am realizat asupra cântărilor concis-melismatice (sau stihirarice), care ține cont de:

- **împărțirea cântării în unități sintactice:** perioade, fraze, cadențe

- **identificarea cadențelor muzicale,** codarea și gruparea lor în funcție de treaptă și de tip, accentuare (mai jos, cadențele Glasului al 5-lea)

Treaptă	Tip	Accentuare		
		3	2	1
Pa	perfectă	P 2, P 4 sc.	P 4, P 1, Pa 6	P 4 sc., Pa 6
	imperfectă	pa 5	-	-
Ke	perfectă	K 2, K 3,	K 1	K 2, K 4
	imperfectă	ke 3, ka 1	ke 2, pa-ke	ke 1, ka 3, pa-ke
Ni	imperfectă	Ni 1	Ni 2	Ni 2
Di	perfectă	DF 1	-	DF 1 DF 2
	imperfectă	di 3	-	di 1, DBD 1

- **extragerea regulilor de compoziție** (mai jos, exemplu pentru succesiunea cadențelor în glasul al 5-lea)

pa 5	ke 2	P 2	ke 2	di 2	P 2	ke 2	P 4 sc.	K 3	di 3	DF 1
------	------	-----	------	------	-----	------	---------	-----	------	------

- **aplicarea aceleiași analize și cântării traduse** (mai jos, împărțirea cântării în unități sintactice și compararea cu originalul grecesc)

Ἐσπερινὴν προσκύνησιν προσφερόμεν σοι τῷ ἀνεσπέρῳ Φωτί,	ka 3	
Închinăciune de seară aducem Ție Luminii cei neînserate,	ke 2	
τῷ ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων	di 2	
Ceia ce la sfârșitul veacurilor	di 3	
ὡς ἐν ἐσόπτρῳ διὰ σαρκός, λάμπαντι τῷ κόσμῳ,	P 4	
Ca într-o oglindă prin trup ai strălucit lumii	P 4	
καὶ μέχρις Ἄδου κατελθόντι,	P 1	
Și până la Iad te-ai pogorât	P 1	
καὶ τὸ ἐκεῖσε σκότος λύσαντι	P 4 scurt	
Și întunericul cel de acolo l-ai stricat	P 4 scurt	
καὶ τὸ φῶς τῆς Ἀναστάσεως	toῖς ἔθνεσι δειξάντι,	ke 3, K 3
Și Lumina învierii	neamurilor ai strălucit	ke 3, K 3
φωτοδότα Κύριε δόξα σοι.		DF 2
Dătătorule de Lumină,	Doamne, slavă Ție	di 2, DF 1

- **stabilirea unor reguli de adaptare** (vezi exemplul mai jos, în care Macarie introduce o formulă nouă deoarece textul românesc este considerabil mai lung decât originalul grecesc).

The image shows a handwritten musical score with three staves. The first staff has the Greek lyrics 'neî-pan rae av-deos mē-ξh-mē - vη Πw-voί - μω-με' and is annotated with 'x o' and 'di 1'. The second staff has the Romanian lyrics 'o is-pi-ta bar-ba-teas-ca ne-lu-and' and is annotated with '2 silabica' and 'ke incipit 3'. The third staff has the Romanian lyrics 'ke - ea ce esti cu to-tul fa-na-pu ha-na' and is annotated with 'di 3', 'ke incipit 1', 'ke', 'o x', and 'ra B'. The score is written on a single line of music with a treble clef and a key signature of one flat.

Prin metoda aplicată, am putut contoriza gradul de similitudine al cântărilor adaptate cu cele originale, observând **tendința** principală a lui Macarie, și anume: de a păstra cât de

mult îi permite textul românesc **treapta de cadență** (70-90% din cazuri). Soluțiile de adaptare propuse de compozitorul român sunt următoarele pentru cântările concise (short, grabnice) și cele concis-melismatice (short-melismatic, stihirice): **păstrarea** formulei melodice grecești, cu aceeași accentuare sau cu o alta diferită; **înlocuirea** formulei cu o alta pe aceeași **treaptă**, din „setul de cadențe” asemănătoare; **augmentarea** pasajului melodic, când **textul românesc este mai lung**, prin adăugarea unei cadențe sau prin dublarea zonei silabice; inserarea unor thesis-uri din **motive estetice** (ex.: acut pentru „cer”, grav pentru „iad”, cromatic pentru „păcat”); **înlocuirea unei cadențe cu o altă formulă pe o treaptă diferită** (de obicei, când diferența de lungime a textului diferă considerabil) și revenirea imediată la melosul original; **păstrarea formulelor rare**; redarea unor **versiuni românești** mai vechi (Mihalache). În cazul cântărilor melismatice, gradul de similitudine melodică este mai mare, iar procedeele de adaptare mai evidente.

PARTEA A 2-A. ANALIZA TEXTULUI LITURGIC

În acest capitol, mi-am propus să urmăresc **textul innografic** folosit de Macarie în cântările adaptate de el în comparație cu versiunile omonime din primele Octoihuri (1713, 1750, 1792), ajungând la edițiile cele mai apropiate de momentul activității lui Macarie (1811, 1818) și la două ediții anterioare publicării volumelor la Viena (1826, Buda și Sibiu). Totodată, am urmărit și textul *Psaltichiei rumânești* a lui Filotei sin Agăi Jipei (1716) și a *Anastasimatarului* lui Mihalache (1767).

Obiectivul acestui exercițiu este de a urmări evoluția textului liturgic de la prima traducere până la ediția lui Macarie și o mică perioadă de după tipărirea volumelor – prin urmare, de a sesiza eventualele modificări pe care versiunea lui Macarie le-ar face asupra textului⁵. În același timp, îmi propun să descopăr dacă există două filoane diferite de transmitere a textului: 1. Carte de cult fără note – *Octoih*; 2. Carte de cult cu note – *Anastasimatar* (Filothei, Mihalache).

Am subliniat în cadrul acestui studiu **diferențele de traducere** ale versiunii grecești și am oferit câteva **explicații** filologice, ce se pot constitui într-un punct de plecare pentru o cercetare ulterioară de specialitate în ceea ce privește evoluția limbii române de cult. Astfel, am făcut observații cu privire la **cuvintele și sintagmele**: „Mărire/Slavă”, „înviere/sculare”, „mironosițe/purtătoare de mir”, „jidov/iudeu”, „începătoriul făpturii/cei mai întâi născut decât zidirea”, „mare milă/mila cea mare”, „cea plină de dar/cea cu daruri dăruită” etc. Pe lângă rezultatele obținute, este de remarcat că integrarea textului din Anastasimatar în analiza filologică poate furniza date importante pentru o astfel de cercetare.

Legat de principiile componistice în meșteșugul românirii, notez, în urma acestui studiu, că **Macarie Ieromonahul a fost fidel textului regăsit în *Octoihurile*** vremii, iar schimbările sunt prea mici pentru a avea o miză muzicală.

Ofer spre **exemplu**, comparația dintre variantele enumerate mai sus la Stihira a 9-a de la Laudele Utreniei, Glasul I, adăugând și explicațiile de ordin filologic referitoare la diferențele subliniate.

---

⁵ Mi-am limitat investigația doar la cântările Învierii, cuprinse în *Octoih* și *Anastasimatar*, din economie de timp și spațiu. Consider că există o probabilitate însemnată ca rezultatele analizei textelor de față să descopere o manieră de lucru a lui Macarie valabilă nu doar pentru cântările concise și concis-melismatice din *Anastasimatar*, ci și pentru restul cântărilor de același gen sau pentru cele din idiomul papadic.

<p>Τὸ φιλοτάραχον γένος τῶν Ἰουδαίων, ἐνωτίσασθε· Ποῦ εἰσιν οἱ Πιλάτῳ προσελθόντες; εἴπωσιν οἱ φυλάσσοντες στρατιῶται· ποῦ εἰσιν αἱ σφραγίδες τοῦ μνήματος; ποῦ μετετέθη ὁ ταφεῖς; ποῦ ἐπράθη ὁ ἄπρατος; πῶς ἐσυλήθη ὁ θησαυρός; τί συκοφαντεῖτε τὴν ἔγερσιν τοῦ σταυρωθέντος, παράνομοι Ἰουδαῖοι; Ἄνεστη ὁ ἐν νεκροῖς ἐλεύθερος, καὶ παρέχει τῷ κόσμῳ τὸ μέγα ἔλεος.</p> <p>(Stihira a 8-a de la Laudele Utrenia Duminicii)</p>	<p>Octoih, 1712, Târgoviște (Antim)</p>	<p>Iubitoriule de turburare neamul jidovesc ascultă: unde sânt cei ce venise la Pilat; să spuie ostașii carii străjuia; unde sânt pecețile mormântului; unde s-au mutat cel îngropat; unde s-au vândut cel nevândut; cum s-au furat vistiariul; pentru ce clevețiți scularea Mântuitoriului, călcătorilor de lege jidovi? Înviat-au cel slobod între morți și au dăruit lumii mare milă.</p>
	<p><i>Psaltichia</i> rumânească, 1713</p>	<p>idem</p>
	<p>Octoih, 1750, Râmnic</p>	<p>idem</p>
	<p><i>Anastasimatar</i> Mihalache, 1767</p>	<p>clevețiți învierea</p>
	<p>Octoih, 1792, Buc.</p>	<p>idem 1712</p>
	<p>Octoih, 1811, Râmnic</p>	<p>cum s-a furat vistieria; scularea, jidovi, au dăruit lumii mila cea mare.</p>
	<p>Octoih, 1818, Iași</p>	<p>neamul iudeilor. vistiieriul, învierea, călcătorilor de lege iudei.</p>
	<p><i>Anastasimatar</i>, Macarie, 1823</p>	<p>Iubitoriule de turburare neamul jidovesc ascultă: unde sânt cei ce venise la Pilat; să spuie ostașii carii străjuia; unde sânt pecețile mormântului; unde s-au mutat cel îngropat; unde s-au vândut cel nevândut; cum s-au furat vistiariul; pentru ce clevețiți scularea Mântuitoriului, călcătorilor de lege jidovi? Învieat-au cel slobod între morți și au dăruit lumii mare milă.</p>
	<p>Octoih, 1826, Sibiu</p>	<p>jidovi, vistiieriul, scularea, mare milă</p>
	<p>Octoih 1826, Buda</p>	<p>jidovi, vistieria, scularea, mila cea mare</p>

Observații: jidov/iudeu, vistiari(i)ariul/vistieria, sculara/învierea, mare milă/mila cea mare

a. Urmărind evoluția textului românesc prin diferite ediții, vom observa, printre altele, ca o inovație sau ca o opțiune aparte, înlocuirea, în *Octoihul* de la Iași din 1811, a cuvântului „jidovi” cu „iudei”, respectiv a adjectivului „jidovesc” cu substantivul „iudeilor”, în sintagma „neamul iudeilor”, acest lucru având consecințe și în accentuare. Trebuie precizate însă două aspecte:

1) Cuvântul „jidov” nu a fost conotat depreciativ decât recent și, în tot cazul, nu în toate compartimentele limbii române. De exemplu, și astăzi este cunoscut titlul romanului „Jidovul rătăcitor”, mult mai răspândit decât „Evreul rătăcitor”. În limba română a cărților bisericești, încărcătura negativă a cuvântului este dată strict de context, nu de folosirea cuvântului în sine.

2) Traducerea unui substantiv la cazul genitiv printr-un adjectiv corespunzător („neamul jidovesc”) este o componentă traductologică des întâlnită și explicabilă prin funcția adjectivului de a indica apartenența, la fel ca și genitivul substantivului corespunzător. De exemplu, „ziua Domnului”, adică Duminica, a fost numită în limba greacă, în loc de τοῦ Κυρίου („a Domnului”), Κυριακή (lit. „domnească”). Însuși cuvântul „duminică”, în limba română, provine din lat. *dominica*, adjectivul provenit de la *Dominus* (= „stăpân”, „domn”). Astfel, în loc de *dies Domini* („ziua Domnului”), s-a spus *dies dominica* („ziua domnească”). Același lucru și despre „Rugăciunea Domnească”, ea fiind „Rugăciunea Domnului”, adică indicată de Domnul nostru Iisus Hristos Însuși ca fiind modelul de rugăciune prin excelență.

b. În ceea ce privește „visti(i)ariul” și „vistieria”, cu toate că, la prima vedere, superficială, par două realități diferite – se întâmplă astfel de fiecare dată când reperul analizei este limba română contemporană –, totuși, verificând sensurile pe care le înregistrează *Dicționarul Academiei*⁶ în dreptul cuvintelor „vistier” și „vistierie”, vom observa că „vistier”, cu variantele „vistiar”, „vistiaru” etc. nu are doar sensul de „trezorier”, „paznic al comorii”, ci și pe cel de „vistierie”, „comoară”. Același sens trebuie gândit și în rugăciunea „Împărate Ceresc...”, atunci când rostim „Vistierul bunătăților”, fiindcă Duhul Sfânt nu este paznicul bunătăților, ci însăși Vistieria.

c. Sintagma τὸ μέγα ἔλεος este redată cel mai fidel (abia) în *Octoihul* de la 1811, prin „mila cea mare”, dar această echivalare exactă nu a fost receptată până în ziua de astăzi. Poate

---

⁶ s.v. *vistier* 2, *Dicționarul Limbii Române* (DLR), vol. XIII, București, Ed. Academiei, 1997-2005.

că, la baza acestei respingeri, a stat și iminența cacofoniei cu ultima silabă a cuvântului precedent („lumii”), în timp ce o inversiune posibilă, „marea milă” ar suna straniu în urechile oricărui vorbitor de limbă română.

d. În privința sinonimiei „sculare” – „înviere”, respectiv a perechii sinonimice verbale „S-a sculat” (cu inversiunea posibilă „Sculatu-S-a”) – „a înviat” („înviat-a”), aceasta necesită o investigație mult mai amplă, fiind larg răspândită în textele bisericesti cântate. Trebuie subliniat însă că, pentru textele care păstrează o fidelitate literală față de originalul grecesc, ἔγερσις va fi echivalat prin „sculare”, iar ἀνάστασις prin „înviere”, respectiv verbul ἐγείρω prin „a se scula”, iar ἀνίστημι prin „a învia”. Ipoteza – care trebuie probată, desigur, printr-un studiu filologic de specialitate – este că, în unele ediții, cuvântul „sculare” a fost evitat și, în consecință, înlocuit prin sinonimul „înviere”, din pricina aspectului prozaic a acestui cuvânt („sculare”) în limba română, lipsit, cumva, de încărcătura metafizică pe care o are cuvântul „înviere” și pe care, de altminteri, o are și ἔγερσις în limba greacă, în context bisericesc.

PARTEA A 3-A. ASPECTUL DUHOVNICESC ÎN PROCESUL COMPONISTIC. VIZIUNEA IEROMONAHULUI MACARIE

În capitolul de față nu îmi propun să expun o părere generală asupra caracterului duhovnicesc al muzicii bisericești, ci, pornind de la **mărturiile și expunerile Ieromonahului Macarie despre acest subiect**, să evidențiez rolul important pe care *insuflarea* Duhului o are în procesul componistic, alături de stăpânirea unor tehnice muzicale și lingvistice, expuse în capitolele precedente.

Pe lângă opera sa muzicală, Ieromonahul Macarie ne-a lăsat suficiente texte în care își dezvăluie propria înțelegere asupra muzicii bisericești în general, dar și a compunerii de cântări bisericești, în mod particular. Opiniile sale cu referire la subiectul nostru, regăsite fie în *Introducerile* sau *Dedicațiile* cărților tipărite, fie în scrisorile trimise diverșilor colaboratori⁷, au fost de multe ori trecute cu vederea, fiind subliniate mai mult ideile „patriotice”, precum victoria cântării românești față de cea grecească. Fără a desconsidera aceste aspecte ale vremii, voi aborda textele lui Macarie propunând o optică eclezială universală asupra cântării bisericești, perspectivă pe care însuși autorul acestor texte o evidențiază, trecând peste barierele locale: „un fel de cântare așezată se cânta lui Dumnezeu, în biserică de pe fața a tot pământului”.

Macarie discută atât problema învățării și interpretării cântării, cât și cea a compoziției. Discursul său este articulat la realitatea bisericească într-un mod personal, adesea vorbind de „ajutorul primit de la Dumnezeu”, de „pronia dumnezeiască”, de lucrarea sa misionară în cadrul bisericii românești, dorind să facă lucruri „folositoare și de Dumnezeu plăcute”. Consider că modul său de gândire referitor la muzica bisericească și, în mod specific, la arta de a compune reflectă și o anumită stare și așezare duhovnicească pe care Macarie a dobândit-o de-a lungul viețuirii și slujirii sale în spațiul bisericesc. Astfel, în finalul acestui capitol voi scoate în evidență și experiența duhovnicească a „smeritului Ieromonah”, așa cum reiese din scrierile sale.

---

⁷ Titus MOISESCU, „Macarie Ieromonahul – scrisori și documente (1820-1863)”, în: *Prolegomene bizantine*, București, Ed. Muzicală, 1985, pp. 113-205.

Cum am menționat, textele analizate se regăsesc în introducerile/dedicațiile cărților tipărite și în corespondență. Totodată, voi folosi și manuscrisul olograf nepublicat ce conține cuvântările sale, rostite cu diverse ocazii⁸.

În **primul subcapitol**, „Viziunea lui Macarie asupra muzicii bisericești”, redau citate despre: **conlucrarea Duhului/ insuflarea cântărilor**, statornicia în **Tradiția** Vechilor Dascăli, **darurile duhovnicești** ale cântării, **evlavia** – ca premisă a interpretării, **râvna** în perfecționarea meșteșugului, metoda **predare-învățare** etc.

Al doilea subcapitol, „Experiența duhovnicească a lui Macarie Ieromonahul”, este o investigație ce privește atât exprimările evidente ale poziționării lui Macarie într-o relație directă cu Dumnezeu – ca de exemplu: „cu ajutorul lui Dumnezeu am tipărit...”, „din mila lui Dumnezeu mă aflu sănătos” –, cât și acele indicii care sugerează străduința împlinirii unei vieți curate, cu atât mai mult a celei călugărești: râvna pentru lucrul plăcut lui Dumnezeu, neagoniseala de averi, evitarea judecării aproapelui ș.a.

Întreaga viață și activitate a Ieromonahului Macarie poate fi citită într-o cheie ermenitică **bisericească și duhovnicească**. Fără îndoială, experiența vieții de mănăstire și slujirea Bisericii în toată viața sa și-au pus amprenta asupra modului de înțelegere și de exercitare ale oricărui demers ca fiind într-o permanentă raportare la Dumnezeu.

---

⁸ Ms. 3.440 BAR, nepublicat. Am prezentat acest document la *Conferința națională a doctoranzilor* (Caraiman, 8-12 mai 2019) și am început transliterarea lor, în vederea unei viitoare editări.

CONCLUZII FINALE

Cercetarea modului în care, la începutul secolului al XIX-lea, Macarie Ieromonahul a românit repertoriul grecesc constantinopolitan s-a desfășurat pe trei paliere: **muzical, lingvistic, duhovnicesc**, fiecare dintre ele concretizându-se în trei părți distincte ale lucrării. Deși analizate separat, aceste capitole surprind elementele constitutive și complementare ale muzicii bisericești: cântările sunt alcătuite din text și muzică, având un evident rol liturgic funcțional și doxologic. Pe scurt, opera de românire a cântărilor înfăptuită de Macarie Ieromonahul a ținut cont atât de aspectul melodic și lingvistic, cât și de cel bisericesc-duhovnicesc – așa cum am anunțat în Introducerea lucrării – fapt pentru care investigația mea a vizat toate aceste trăsături.

În Concluziile finale reiau cele mai importante rezultate ale fiecărui capitol, din care se evidențiază „numitorul comun” al acestora: și anume: **respectarea tradiției melodice a Bisericii** – pe care Macarie o afirmă dar o și concretizează în activitatea sa. Există pe deoparte arta, **disciplina și rigoarea componistică**, iar pe de altă parte: grija ca aceasta să fie în întregime **complementară cu tradiția bisericească și cu rolul** pe care muzica îl are în Biserică. Totodată, această tradiție, universală și comună muzicii sacre universale, nu anulează **specificul lingvistic autohton sau libertatea componistică** a lui Macarie, cele două aspecte asociindu-se în mod armonios.

Într-un subcapitol al Concluziilor finale, denumit „**validitatea modului de lucru**”, menționez direcțiile metodologice folosite și confirm aplicabilitatea lor pentru atingerea scopului propus.

În ultimul subcapitol, numit: „**Limitele cercetării, aspecte practice și perspective**” – subliniez **stadiu** la care am reușit să ajung în această lucrare și în ce direcție se mai pot face investigații pentru completarea temei abordate. Am descris și anumite **aspecte practice** pe care teza mea le propune: la nivel de abordare muzicologică, la nivel de predare și de interpretare a cântărilor. Fără îndoială, elementele evidențiate în această lucrare pot fi puse în practică la **nivel componistic**. Regulile de compoziție și de adaptare pot fi aplicate oricărui text liturgic, fie el alcătuit direct în limba română (cum sunt slujbele sfinților noi), fie tradus din limba greacă. Principiile de adaptare a cântărilor grecești în limba română reprezintă un subiect de interes și pentru muzicologii și compozitorii **străini**. Într-o perioadă în care există biserici locale care caută să adapteze în limbă proprie cântările compuse în stil bizantin, lucrările

Ieromonahului român reprezintă o sursă importantă de inspirație nu doar la nivel local, ci și universal.

În mod personal, întâlnirea mea cu Ieromonahul Macarie, prilejuită de această lucrare de doctorat, mi-a descoperit un personaj mult mai complex decât cel prezentat de istoriografia muzicală românească. Din opera sa, există tomuri neexplorate îndeajuns; rolul său la Catedrala Mitropolitană merită să fie dezvoltat (fiind apropiat al Mitropolitului și predicatorul oficial); relația sa cu ceilalți compozitori/traducători ai vremii este și acesta un punct care, în urma unor cercetări, pot îmbogăți peisajul muzical bisericesc român.

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE

I.1. Muzicale

Manuscrise

- În limba română:

Biblioteca Academiei Române: 304 (bilingv), 1685, 1692, 1693,1804, 2440, 3736, 4412

- În limba greacă:

Biblioteca Academiei Române: ms. gr. 958

Biblioteca Națională a Atenei: EBE 716

Biblioteca Mănăstirii Stavropoleos: ms. gr. 54

Biblioteca Mănăstirii Marea Lavră (Sfântul Munte): Z 26 (ediția facsimilată)

Tipărituri

MACARIE IEROMONAHUL, *Anastasimataru bisericesc după așăzământul Sistimii Cei noao*, Viena, 1823.

MACARIE IEROMONAHUL, *Irmolghion sau Catavasieru musicesc*, [Viena], 1823.

MACARIE IEROMONAHUL, *Tomul al doilea al anthologiei dupre așăzământul Systimii ceii noao a Musichiei Bisericești*, București, 1827.

MACARIE IEROMONAHUL, *Opere I. Theoreticon*, ediție îngrijită, cu un studiu introductiv și transliterare de Titus Moiescu, București, Ed. Academiei, 1976.

BARBU-BUCUR, Sebastian (ed.), *Mihalache Moldovlahul, compozitor de Muzică Bizantină și precursor al reformei chrisantice – sec XVIII*, vol. 1-2: *Anastasimatar*, București, Ed. Muzicală, 2008, 2011 (ediție facsimilată și transcriere pe portativ după ms. rom. Z 26 Marea Lavră).

BARBU-BUCUR, Sebastian (ed.), *Filothei sin Agăi Jipei. Psaltichie rumânească*, vol. 2: *Anastasimatar*, București, Ed. Muzicală, 1984 (ediție facsimilată și transcriere pe portativ după ms. rom. 61 BAR).

FILOTHEI SIN AGĀI JIPEI, *Psaltichia rumânească*, ediție facsimilată după manuscrisul românesc 61 al Bibliotecii Academiei Române (coord. Gabriela Dumitrescu), București, Ed. Excelență prin cultură, 2019.

Γρηγόριος Πρωτοψάλτης (ed.), *Ταμείον Ανθολογίας περιέχον άπασαν την εκκλησιαστικήν ενιάυσιον ακολουθίαν διαιρεθείσαν εις τόμους δύο*, Constantinopole, 1834.

Ειρμολόγιον των καταβασιών Πέτρου του Πελοποννησίου μετά του ζυντόμου Ειρμολογίου Πέτρου Πρωτοψάλτου του Βυζαντίου: Εξηγημένα κατά την νέαν της μουσικής μέθοδον μετά προσθήκησ ικανών μαθημάτων, ων εξτερούντο εις το παλαιόν, editat de Hurmuz Hartofilax, Constantinopole, 1825.

Πανδέκτη της Ιεράς Εκκλησιαστικής Υμνωδίας του όλου ενιαυτού, tom. 4 (cântările Sfintei Liturghii), editat de Ioan Lampadarie și Ștefan Domesticul, Constantinopole, 1851.

ΠΕΤΡΟΣ Μ. ΕΦΕΣΙΟΣ (ed.), *Νέον Αναστασιματάριον, μεταφρασθέν κατά την νεοφανή μέθοδον της μουσικής*, București, 1820.

ΠΕΤΡΟΣ Μ. ΕΦΕΣΙΟΣ (ed.), *Τόμος δεύτερος της Ανθολογίας*, București, 1830.

ΠΕΤΡΟΥ ΛΑΜΠΑΔΑΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΟΥΝ, *Σύντομον δοξαστάριον, Μεταφρασθέν κατά την νέαν μέθοδον της Μουσικής των Μουσικολογιωτάτων Διδασκάλων του νέου Συστήματος*, editat de Petros Efesios, București, 1820.

I.2. Carte de cult veche

Octoih, 1700, Buzău, editat de ep. Mitrofan

Octoih, 1712, Târgoviște, editat de Antim Ivireanul

Octoih, 1750, Râmnic, editat de Grigorie Socoteanu

Octoih, 1792, București, editat de mitropolitul Cosma

Octoih, 1811, Râmnic, editat de ep. Iosif al Argeșului

Octoih, 1818, Iași, editat de mitropolitul Veniamin Costachi

Octoih, 1826, Sibiu, editat de Ioan Barth

Octoich și tipicon cu catavasieru, 1826, Buda, editat de C. D. Loga.

I.3. Documente, scrisori

Biblioteca Academiei Române: ms. rom. 3440 (conține cuvântările rostite de Macarie Ieromonahul cu diferite ocazii).

MACARIE IEROMONAHUL, „Cuvânt care am alcătuit la râdicarea în scaun a Părintelui Mitropolitului Chir Dionisie”, editat de Constantin Erbiceanu în: *Biserica Ortodoxă Română*, XVI (1893), 11, p. 809-814.

MOISESCU, Titus, „Macarie Ieromonahul – scrisori și documente (1820-1863)”, în: *Prolegomene bizantine*, București, Ed. Muzicală, 1985, pp. 113-205.

II. VOLUME DE CÂNTĂRI – SURSE SECUNDARE

Antologhion paisian. Tomul 1. Triodul, editat de monahul Filotheu Bălan (M. Petru-Vodă), București, Editura Sofia, , 2005.

Antologie corală, religioasă și laică, pentru formații mixte, întocmită de Pr. prof. dr. Nicu Moldoveanu, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2006.

Buchet athonit. Dumnezeiasca Liturghie, volum editat de Ierod. Ioan Lacoschitiotul, București, Ed. Evanghelismos, reeditat în 2009.

Cântări la chinonic, colecție întocmită, revizuită și completată de Pr. prof. Nicu Moldoveanu, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxa, București, 2015.

BARBU-BUCUR, Sebastian, *Cântări la Sfânta Liturghie*, București, Editura Basilica, 2014.

PANN, Anton, *Bazului teoretic și practic al muzicii bisericești sau Gramatica melodică*, București, 1846.

PANN, Anton, *Heruvico-Chinonicar care cuprinde în sine trei rînduri de heruvice și chinoncie duminicale pe toate glasurile, afară de ale săptămânii, lângă care s-au adăugat și axioane 22*, vol. 1-2, București, 1847, reeditată la Editura Didahia Severin, Drobeta Turnu-Severin, 2012.

PANN, Anton, *Irmologhiu sau Catavasier care cuprinde în sine toate irmoasele sau catavasiile sărbătorilor împărătești de peste an, troparele, condacele și exapostilariile. Cuprinde și podobiile tuturor glasurilor, Binecuvântările și Slujba morților și altele*, București, 1846.

PANN, Anton, *Nuoul Anastasimatar tr'adus și compus după sistema cea veche a serdarului Dionisie Fotino*, București, 1854.

PETRAȘCU, Vasile, *45 pricesne (chinonice) pentru Liturghiile Duminecilor colectate, notate, compuse sau prelucrate după diferiți autori, cântăreți, și amatori de muzică bisericească pe o singură voce*, Editura Petrașcu-Ardeleanu, Cluj-Napoca, 1938.

PLOEȘTEANU, Nifon N., *Carte de Musică Bisericească pe Psaltichie și note liniare, pentru trei voci*, București, 1902.

STANCIU, Vasile, *Cântările Sfintei Liturghii și alte cântări liturgice, Antologie de texte muzicale pentru învățământul teologic*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2016.

III. DICȚIONARE, LEXICOANE, CATALOAGE

Dicționar de muzică bisericească românească (editori: Pr. N. Moldoveanu, Pr. N. Necula, Pr. V. Stanciu), București, Basilica, 2013.

Dicționarul Etimologic al Limbii Române, vol. II, litera C, partea I (CA – CIZMĂ), Editura Academiei Române, București, 2015.

Dicționarul limbii române (cunoscut sub numele de „Dicționarul Academiei”), sub conducerea lui Sextil Pușcariu, partea a II-a: C, Tipografia Ziarului „Universul”, București, 1940.

Dicționarul Limbii Române (DLR), vol. XIII, București, Ed. Academiei, 1997-2005.

The Canterbury Dictionary of Hymnology. Canterbury Press: <https://hymnology.hymnsam.co.uk>

The New Grove Dictionary of Music and Musicians, ed. Stanley Sadie, ²2002, vol. 13, Oxford University Press.

BIANU, Ioan, Nerva HODOȘ, *Bibliografia Românească Veche*, vol. I-II, București, Ed. Academiei, Socec, 1903, 1910.

BIANU, Ioan, Nerva HODOȘ, DAN SIMIONESCU, *Bibliografia Românească Veche*, vol. III, București, Ed. Academiei, Socec, 1912-1936.

BIANU, Ioan, DAN SIMIONESCU, *Bibliografia Românească Veche*, vol. IV, București, Socec, 1944.

CAMARINO, Nestor, *Catalogul manuscriselor grecești din B.A.R.*, Vol. 2, București, Imprimeria Națională, 1940.

CLUGNET, Léon, *Dictionnaire grec-français des noms liturgiques en usage dans l'Eglise Grecque*, Paris, 1995.

- IONESCU, Gheorghe C., *Lexicon al celor care, de-a lungul veacurilor, s-au ocupat cu muzica de tradiție bizantină în România*, București, Diogene, 1994.
- IONESCU, Gheorghe C., *Muzica bizantină în România. Dicționar cronologic*, București, Ed. Sagittarius, 2003.
- LAMPE, G.W.H., *A Patristic Greek Lexicon*, Oxford, Clarendon Press, 1961.
- LITZICA, Constantin, *Catalogul manuscriptelor grecești*, vol. 1, București, Ed. Academiei, Institut. de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1909.
- MORARU, Alexandru, *Dicționarul ierarhilor români și străini, slujitori ai credincioșilor Bisericii Ortodoxe Române*, București, Basilica, 2015.
- ȘTREMPEL, Gabriel, *Catalogul manuscriselor românești, B.A.R., vol. 1 – 3*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978-1987.

IV. CĂRȚI ȘI STUDII

- ALEXANDRU, Maria, „Calofonia, o filocalie muzicală. Cântarea liturgică în secolele XIII–XVI din Bizanț în Țările Române”, în: *Istorie bisericească, misiune creștină și viață culturală (II). Creștinismul Românesc și organizarea bisericească în secolele XIII–XIV. Știri și interpretări noi* [Actele sesiunii anuale de comunicări științifice a Comisiei Române de Istorie și Studiu al Creștinismului, Lacu-Sărat, Brăila, 28–29 septembrie 2009, Editura Arhiepiscopiei Dunării de Jos, Galați (2010), planșa 31].
- ALEXANDRU, Maria, „New approaches and pivotal thematic in Byzantine Musical Studies, 2001-201: a bibliographical survey”, *Bulgarian Musicology*, vol. 32 (2012), Sofia, pp. 89-52.
- ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, Μαρία, *Εζήγησεις και μεταγραφές της βυζαντινής μουσικής*, Tesalonic, University Studio Press, 2010.
- ARVANITIS, Ioannis, „The Herimologion by Balasios the Priest. A Middle-point between Past and Present”, în: *The Traditions of Orthodox Music. Proceedings of the First International Conference on Orthodox Church Music. University of Joensuu, Finland, 13-19 June 2005* (ed. Ivan Moody, Maria Takala-Roszczenkko), 2007, pp. 234-264.
- ARVANITIS, Ioannis, „The Rhythmical and Metrical Structure of the Byzantine Heirmoi and Stichera as a Means to and as a Result of a New Rhythmical Interpretation of the Byzantine Chant”, *The Rhythmical and Metrical Structure of the Byzantine Heirmoi and Stichera as a Means to and as a Result of a New Rhythmical Interpretation of the Byzantine Chant*, *Acta Musicae Byzantinae*, vol. VI (decembrie 2003); *Le chant*

byzantin: *État des recherches. Actes du colloque tenue du 12 au 15 décembre 1996 à l'Abbaye de Royaumont*, pp. 14–29]

BARBU-BUCUR, Sebastian, „Aspecte ale românirii cântărilor psaltice la Filothei și la ceilalți autori ai secolului XVIII și începutul secolului XIX”, în: *Cultura muzicală Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României în secolul XVIII și începutul secolului XIX și aportul original al culturii autohtone*, Editura muzicală, București, 1989, pp 124-154.

BARBU-BUCUR, Sebastian, „Aspecte ale românirii cântărilor psaltice la Filothei”, în: *Psaltichie rumânească*, vol. I, pp. 65-81.

BARBU-BUCUR, Sebastian, „Curentul de afirmare a muzicii psaltice. Macarie Ieromonahul, Anton Pann, Dimitrie Suceveanu”, *Studii de cercetări și istoria artei*, 44 (1997), pp. 69-71.

BĂLAN, Ioanichie, *Patericul Românesc*, Sihăstria, 2005.

ΒΟΥΡΛΗΣ, Αθανάσιος, *Θέματα ορθοδόξου χριστολογίας. Επί τη βάση υμνολογικών κειμένων*, Αθήνα, Συμμετρία, 2008.

ΒΟΥΡΛΗΣ, Αθανάσιος, *Δογματοθητικάί όψεις της Ορθοδόξου Ψαλμωδίας* (teză de doctorat, Universitatea din Atena, Facultatea de Teologie), 1994.

BOYER, J. M., „The Transcription, Adaptation and Composition of Traditional Byzantine Chant in the English Language. An American’s Brief Look at the United States”, *Proceedings of the 1st International Conference of the American Society of Byzantine Music and Hymnography*, <http://www.asbmh.pitt.edu/page12/Boyer.pdf>.

BRANIȘTE, Ene, *Liturgica Specială*, București, Basilica, 2016.

BREAZUL, George, *Pagini din istoria muzicii românești*, vol. 2 (ed. Gheorghe Firca), București, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1970.

BREAZUL, George, *Patrium Carmen. Contribuții la studiul muzicii românești*, Craiova, Scrisul Românesc, 1941.

BUZERA, Alexie, *Cultura muzicală românească de tradiție bizantină din secolul al XIX-lea*, Craiova, Fundația Scrisul Românesc, 1999.

CHIRCEV, Elena, „Genul cromatic în cărțile tipărite de Macarie Ieromonahul”, *Artes*, 13 (2013), pp. 32-46;

CHIRCEV, Elena, „Ieromonahul Macarie în căutarea identității românești a muzicii bisericești”, *Arta. Seria Arte Audio-Vizuale*, XX (2011), 1, pp. 10-16;

CHRYSANTHOS OF MADYTOS, *Great Theory of Music*, translated by Katy Romanou, The Axion Estin Foundation, New Rochelle, New York, 2010.

- CIOBANU, Gheorghe, „Anton Pann și românirea cântărilor bisericești. La aniversarea a 175 de ani de la nașterea sa”, în: *Studii de etnomuzicologie și bizantinologie*, vol. 1, București, Ed. Muzicală, 1974, pp. 317-328.
- CIOBANU, Gheorghe, „Muzica bisericească la români”, în: *Studii de etnomuzicologie și bizantinologie*, vol. I, București, 1974, p. 339 și pp. 329-401.
- CIREȘEANU, Badea, *Tezaurul lirturgic*, vol. 2, București, 1911.
- COJOCARU, Alexie, „Regăsirea unei opere pierdute: *Octoihul* românesc al Mitropolitului Dosoftei al Moldovei”, *Limba Română*, LX (2011), 1, pp. 33-46.
- COMAN, Constantin, *Dreptatea lui Dumnezeu și dreptatea oamenilor*, București, Ed. Bizantină, 2010.
- CONOMOS, Dimitri E., *The Late Byzantine and Slavonic Communion Cycle: Liturgy and Music*, (Dumbarton Oaks Studies, 21), Washington, D.C., 1985.
- COSMA, Octavian Lazăr, *Hronicul muzicii românești*, vol. 2 (1784-1823), București, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1974.
- COSMA, Viorel, *Muzicieni din România*, vol. V, București, 2002.
- DIONISIE, Marin, „Macarie Ieromonahul la 120 de ani de la moartea lui 1836-1956”, *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 1956, nr. 3-4, pp. 169-175.
- DUMITRESCU, Alexandru, „Manuscrise inedite privind traducerea cântărilor din *Anastasimatarul* lui Macarie Ieromonahul”, în: *Volum omagial Pr. Prof. Dr. Nicu Moldoveanu la 70 de ani*, ediție îngrijită de Pr. Prof. Vasile Stanciu și Pr. Lector Stelian Ionașcu, București, Basilica, 2010, pp. 311-326.
- DUMITRESCU, Sorin, *Noi și icoana (I): 31+1 de iconologii pentru învățarea icoanei*, București, Ed. Anastasia, 2010.
- ERBICEANU, Constantin, „Cel întâi Octoih imprimat în Valahia”, *Biserica Ortodoxă Română*, XVI (1893), 1, pp. 800-804.
- ERBICEANU, Constantin, „Dedicația lui Macarie cântărețul către Mitropolitul Grigorie”, *Biserica Ortodoxă Română*, XXXII (1908), nr.1, pp. 37-43.
- ERBICEANU, Constantin, „Două discursuri ale lui Macarie”, *Biserica Ortodoxă Română*, XXIII (1899), 3, pp. 330-339.
- FOUNDOLIS, Ioannis, *Dialoguri liturgice. Răspunsuri la probleme liturgice*, vol. IV, trad. de Sabin Preda, Ed. Bizantină, București, 2010.
- GHEORGHITĂ, Nicolae, „Macarie Ieromonahul”, în: *Dicționar de muzică bisericească românească*, coord.: Pr. Nicu MOLDOVEANU, Pr. Nicolae NECULA, Pr. Vasile STANCIU, București, Ed. Basilica, pp. 392-393.

- GHEORGHITĂ, Nicolae, „Troparul către ucenici de Chrysaphes cel Nou în tradiția românească”, *Muzica*, nr. 4 (2003), Uniunea Compozitorilor și Muzicologilor din România, București, pp. 110-123.
- GHEORGHITĂ, Nicolae, *Chinonicul duminical în perioada post-bizantină (1453-1821). Liturgică și muzică*, Editura Muzicală, București, 2007.
- GHEORGHITĂ, Nicolae, „De la neumă la interpretare sau despre procesul componistic în muzica bizantină”, *Studii și cercetări de Istoria Artei*, seria *Teatru, Muzică, Cinematografie*, S.N, tom 7-9 (51-53), pp. 87-102.
- GIULEANU, Victor, *Melodica bizantină*, București, Ed. Muzicală, 1981.
- GORDON, Octavian, „*Bucură-te, cea plină de daruri!* Note traductologice pe marginea epitetului mariologic *κεχαριτωμένη*”, *Studii Teologice*, 2 (2012), pp. 85-160
- GORDON, Octavian, „Παροιμιαί Σολωμῶντος: despre numele românesc al unei cărți vechi-testamentare”, în volumul Eugen MUNTEANU ET ALII (eds), *Receptarea Sfintei Scripturi între filologie, hermeneutică și traductologie. Lucrările Simpozionului Național „Explorări în tradiția biblică românească”, Iași, 28-29 octombrie 2010*, Editura Universității „Al. Ioan Cuza” din Iași, 2011, pp. 237-247.
- GORDON, Vasile (coord.), Adrian IVAN, Nicușor BELDIMAN, *Omiletica*, Editura Basilica, București, 2015.
- GRĂJDIAN, Vasile, *Teologia cântării liturgice în Biserica Ortodoxă – Aspecte de identitate a cântării liturgice ortodoxe*, Sibiu, Ed. Universității „Lucian Blaga”, 2000.
- IONAȘCU, Stelian, „Inspirație și revelație în cântarea bisericească”, în: *Misiunea parohiei și a Mănăstirii într-o lume în continuă schimbare. Lucrările simpozionului internațional de Teologie, Istorie, Muzicologie și Artă 3-4 noiembrie 2015*, vol. II, Cluj-Napoca, Ed. Renașterea, 2016.
- IONAȘCU, Stelian, *Teoria muzicii psaltice pentru seminariile teologice și școlile de cântăreți*, București, Ed. Sofia, 2006.
- IONESCU, Gheorghe C. „Macarie Ieromonahul, dascăl de psaltichie și epistat al școlilor de muzichie din Țara Românească”, *Studii și cercetări de istorie a artei*, seria *Teatru, muzică, cinematografie*, vol. 39 (1992), București, Ed. Academiei Române, pp. 73-83.
- IONESCU, Gheorghe C., „Macarie Ieromonahul și opera de romînire a cântarilor psaltice”, *Studii și cercetări de istoria artei*, seria *Teatru, muzică, cinematografie*, vol. 38 (1991), București, Ed. Academiei Române, pp. 41-56.
- KONSTANTINOU, Georgios, *Teoria și practica muzicii bisericești*, trad. Adrian Sîrbu, Asociația Culturală Byzantion, Iași, 2012.

- LOSSKY, Nicolas, *Teologia muzicii liturgice*, trad. de Cezar Loghin, Cluj-Napoca, Ed. Renașterea, 2013 (92 p.).
- LUCA, Alexandru, *Priviri generale asupra Musicei din Biserica ortodoxă de Răsărit de la începutul creștinismului și până în zilele noastre*, București, 1898.
- LUNGU, Nicolae, Grigore COSTEA, I. CROITORU, *Gramatica muzicii bisericesti psaltice*, București, 1951.
- GHEORGHIU, Alexandru M., *Macarie Ieromonahul. Monografie* (teză de doctorat), Facultatea de Teologie Ortodoxă din București, 2016.
- MAREȘ, Alexandru (coord.), *Crestomația limbii române vechi*, București, Ed. Academiei Române, 2016.
- MARIA, Cornel, „Scurt istoric al dinastiei de tipografi Barh din Sibiu (sec. XVII-XIX)”, *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica*, VII (2010), pp. 153-163.
- MAZILIȚA, Adrian-Cristian, „Cratimile în lumina manuscrisului grecesc nr. 9 de la Arhivele Naționale din Drobeta Turnu Severin”, în: *Simpozionul Internațional de Muzicologie Bizantină: 300 de ani de românire (1713-2013). Ediția a II-a, 12 decembrie 2013* (ed. Nicolae Gheorghiu, Costin Moisil, Daniel Suceava), Editura Universității Naționale de Muzică București, 2013, pp. 280-306.
- MELKISEDEK, Episcop, „Memoriu pentru cântările bisericesti în România”, *Biserica Ortodoxă Română*, 6 (1882), pp. 11-47.
- MOCANU, Daniel, *Praznicul Cincizecimii – abordare liturgică și muzicală. Analiză de caz: cântări din tradiția românească a secolelor XIX-XX*, (teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2016).
- MOISESCU, Titus, *Prolegomene bizantine. Muzică bizantină în manuscrise și carte veche românească*, București, Editura Muzicală, 1985, pp. 117-118.
- MOISIL, Costin „An Icon, a Pilgrimage, and a Few Songs”, în: *Church Music and Icons: Windows to Heaven, Proceedings of the Fifth International Conference on Orthodox Church Music, University of Eastern Finland, Joensuu, Finland, 3-9 June 2013* (ed. Ivan Moody and Maria Takala-Roszczenko), ISOCM, 2015, pp. 212-218.
- MOISIL, Costin „Schiță a unei metode de transcriere a cântărilor în stilul nou stihiraric”, *Studii de cercetări și istoria artei*, T. 3 (47), pp. 59-73.
- MOISIL, Costin, „Rolul lui Macarie Ieromonahul și al lui Anton Pann în adaptarea cântărilor în limba română. O cercetare istoriografică”, în: *Românirea cântărilor: un meșteșug și multe controverse*, București, Editura Muzicală, 2012, pp. 24- 47.

- MOISIL, Costin, „Studiu introductiv”, în: *Anastasimatarul Cuviosului Macarie Ieromonahul, cu adăugiri din cel al Paharnicului Dimitrie Suceveanu* (ed. diac. Cornel Coman și Gabriel Duca), București, Ed. Bizantină, 2002, pp. VII-XVI.
- MOISIL, Costin, „Versiunile românești ale Anastasimatarului lui Petros Lampadarios. Observații privind principiile de adaptare a muzicii” (pp. 96-119) și „Adaptarea în limba română a stihirilor din Anastasimatar” (pp. 120-133), în: *Românirea cântărilor: un meșteșug și multe controverse. Studii de muzicologie bizantină*, București, Editura Muzicală, 2012.
- MOLDOVEANU, Nicu, „Cuvânt înainte”, în: FILOTHEI SIN AGĂI JIPEI, *Psaltichia rumânească*, București, Ed. Excelență prin cultură, 2019, pp. 9-10.
- MOLDOVEANU, Nicu, „Macarie Ieromonahul (1770-1836) – traducător, compozitor, copist, tipograf”, *Biserica Ortodoxă Română*, CVIII (1990), nr. 1-2, pp. 116-136.
- MOLDOVEANU, Nicu, *Istoria muzicii bisericești la români*, București, Editura Basilica, 2010.
- MOODY, Ivan, „The Seraphim Above: Some Perspectives on the Theology of Orthodox Church Music”, *Religions*, 6 (2015), pp. 350-364.
- MOODY, Ivan, Maria Takala-Roszczenko (eds), *Church Music and Icons: Windows to Heaven, Proceedings of the Fifth International Conference on Orthodox Church Music*, University of Eastern Finland, Joensuu, Finland, 3-9 June 2013, Joensuu, The International Society for Orthodox Church Music, 2015.
- MOODY, Ivan, Maria Takala-Roszczenko (eds), *Creating Liturgically: Hymnography and Music*”, Proceedings of the Sixth International Conference on Orthodox Church Music, University of Eastern Finland, Joensuu, Finland, 8-14 June 2015, Joensuu, The International Society for Orthodox Church Music, 2017.
- NANU, Virgil, *Principii de compoziție în genul stihiraric scurt. Petros Lampadarios Peloponnesios* (teză de doctorat), Facultatea de Teologie Ortodoxă din Sibiu, 2016.
- NEACȘU, Ovidiu-Mihai, *Elemente de antropologie niptică la Sfântul Apostol Pavel* (teză de doctorat), Facultatea de Teologie Ortodoxă din București, 2018.
- OLKINUORA, Jaakko H., *Byzantine Hymnography for the Feast of The Entrance of the Theotokos. An Intermedial approach* (doctoral dissertation), Joensuu, Finland, 2015.
- OLKINUORA, Jaakko, „Experiences in Adapting Post-Byzantine Chant into Foreign Languages: Research and Praxis”, *Musicology Journal*, 11 (2011), pp. 133-146.
- OLKINUORA, Jaakko, „Problems and Possibilities of Adapting Byzantine Music into Finnish”, în: *300 ani de românire (1713-2013). Lucrările Simpozionului Internațional de*

- muzicologie bizantină, București, 2013* (eds. N. Gheorghiuță, C. Moisil, D. Suceava), București, Ed. Universității Naționale de Muzică București, 2013, pp. 331-344.
- OPREA, Gabriel C., *Cântarea bizantină în Bucureștiul veacului al XIX-lea. Școli și reprezentanți*, București, Ed. Muzicală, 2016.
- PANN, Anton, *Fabule și istorioare*, București, 1841.
- PANȚIRU, Grigore, *Notația și ehurile muzicii bizantine*, București, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1971, p. 203;
- PĂCURARIU, Mircea, *Cultura Teologică Românească*, București, Basilica, 2011.
- PĂCURARIU, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 3, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981.
- PĂLTINESCU, Ștefan, „Musichia”, *Buciumul român. Cunoștințe utile*, 1 (1875), 10, pp. 462-464.
- PETRESCU, Ioane Dem., *Arta artelor sau Elemente de istoria muzicii*, București, 1872.
- POPESCU, Nicolae M., „Macarie Psaltul. La o sută de ani de la moartea lui (1836-1936)”, *Biserica Ortodoxă Română*, LIV(1936), 9-10, pp. 545-552.
- POPESCU, Nicolae M., „Știri noi despre Macarie Ieromonahul, dascălul de cântări și directorul tipografiei din Mănăstirea Căldărușani”, *Biserica Ortodoxă Română*, 1915, 9, pp. 967-968; 1916, 10, pp. 1101-1109.
- POPESCU, Nicolae M., *Ediția prohodului Ieromonahului Macarie și edițiile altora*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1908.
- POPESCU, Nicolae M., *Viața și activitatea dascălului de cântări Macarie Ieromonahul*, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1908.
- POPESCU-PASĂREA, Ioan, „Comemorarea lui Macarie și Anton Pann. Întemeietorii cântului bisericesc roman”, *Cultura*, 17 (1930), 1-2, pp. 11-15.
- POPESCU-PASĂREA, Ioan, „Rolul lui Anton Pann în muzica bisericească”, *Cultura*, 17 (1930), 5-6, pp. 3-8.
- POPESCU-PASĂREA, Ioan, *Principii de muzică bisericească orientală (psaltică)*, București, Tip. Cărților Bisericești, 1939.
- POSLUȘNICU, Mihail Gr., *Istoria muzicii la români de la Renaștere pînă în epoca de consolidare a culturii artistice*, București, Cartea Românească, 1928.
- SEPPÄLÄ, Hilka, *The Song of Fire and Clay: Perspective of Understanding Orthodox Church Singing*, transl. by Maria Takala-Roczzenko, (Publications of Continuing Education Centre, series B, Teaching Material no. 21), Joensuu, University of Joensuu, 2005.

- SFÂNTUL ROMAN MELODUL, *Imne*, trad., studiu introductiv și note de Cristina Rogobete și Sabin Preda, București, Ed. Bizantină, 2007.
- SPINEI, Marcel, „Manuscrise muzicale psaltice bizantine și de tradiție bizantină din România”, în *Biserica Ortodoxă Română*, CXXIII (2005), nr. 4-6, p. 264-394.
- STANCIU, Vasile, „Aspecte ale românilor cântărilor bisericești în colecții transilvănene din secolele XIX–XXI”, în: *Lucrările Simpozionului internațional de muzicologie bizantină: 300 de ani de românire (1713-2013)*, Universitatea Națională de Muzică din București (eds. Nicolae Gheorghită, Costin Moisil, Daniel Suceava), Editura Universității Naționale de Muzică București, 2013, pp. 421-440.
- STANCIU, Vasile, „Elemente de exegeză imnografică în teologia ortodoxă contemporană”, *Studia Universitas Babeș-Bolyai Theologia Orthodoxa*, 1-2 (2003), pp. 85-92.
- STANCIU, Vasile, „Muzica liturgică în dimensiunea ei patristică și canonică”, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai Theologia Orthodoxa*, 2 (1994), pp. 65-83.
- STANCIU, Vasile, „Teologia imnelor din slujba înmormântării”, în: *Sensul vieții, al suferinței și al morții*, Alba Iulia, Ed. Reîntregirea, 2008, pp. 179-191.
- STANCIU, Vasile, „Teologia muzicii liturgice în literatura de specialitate”, în: *Vocație, slujire, jertfelnicie. Cinstire și recunoștință Părintelui prof. dr. Nicolae Necula la împlinirea vârstei de 70 de ani*, București, Basilica, 2014, pp. 465-478.
- STANCIU, Vasile, *Muzica Bisericească ortodoxă din Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară, 1996.
- STATHIS, Gregorios, „Les *Protographa* dans la transcription dans la notation de la nouvelle méthode”, în: A. CHALDAIAKIS (ed.), „...τιμή προς τον διδάσκαλον”. *Εκφραση αγάπης στο πρόσωπο του καθηγητού Γρηγορίου Θ. Στάθη*, Atena, 2001, p. 696-707.
- STĂNILOAE, Dumitru, M.-A. COSTA DE BEAUREGARD, *Mică dogmatică vorbită. Dialoguri la Cernica*, traducere de Maria-Cornelia Oros, Sibiu, Deisis, 1995.
- STĂNILOAE, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 1, București, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1996.
- ȘOIMA, Gheorghe, *Funcțiunile muzicii liturgice*, (Biblioteca Bunului Păstor, 22), Sibiu, Ed. „Revistei Teologice”, 1945.
- ȘOIMA, Gheorghe, *Scrieri de teologie și muzicologie*, ediție îngrijită de pr. prof. Vasile Grăjdian și prof. Cornelia Grăjdian, Sibiu, Ed. Universității „Lucian Blaga”, 2010.
- ȘTEFAN, Răzvan, *Stihirile dogmatice anastasime ale vecerniei sâmbetelor Octoihului*, București, Basilica, 2014.

- TAFT Robert, *O istorie a Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur*, vol. IV („Dipticile”), trad. Cezar Login, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2008, pp. 97-98.
- TEODORESCU, G. Dem, *Viața și activitatea lui Antonu Pann*, partea 1, București, 1893.
- TROELSGÅRD, Christian, „Koinonikon”, în *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, ed. Stanley Sadie, ²2002, vol. 13.
- UNGUREANU, Radu, „Duminica Antipasha în care prăznuim pipăirea coastei Domnului de către Sfântul Apostol Toma. O abordare biblico-liturgică”, *Glasul Bisericii*, 78 (2019), 10-12, pp. 171-199.
- USPENSKY, Leonid, LOSSKY, Vladimir, *Călăuziri în lumea icoanei*, trad. de Anca Popescu, București, Ed. Sophia, 2011.
- USPENSKY, Leonid, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxă*, studiu introductiv și traducere de Teodor Baconsky, București, Ed. Anastasia, 2009.
- VASILE, Vasile, „Activitatea muzicală a lui Macarie Ieromonahul la Mănăstirea Neamț”, *Biserica Ortodoxă Română*, 1997, nr. 7-12, pp. 279-293.
- VASILE, Vasile, *Istoria muzicii bizantine și evoluția ei în spiritualitatea românească*, vol. 2, București, Editura Interprint SRL, 1997.
- VELIMIROVIĆ, Miloš, „Byzantine elements in early Slavic chant: the Hirmologion”, *Studies on the fragmenta Chilandarica Palaeoslavica*, 1, *Monumenta Musicae Byzantinae*, Copenhagen, 1960.
- VINTILESCU, Petre, *Despre poezia innografică din cărțile de ritual și cântarea bisericească*, Cluj-Napoca, Ed. Renașterea, 2005.
- VINTILESCU, Petre, *Liturghierul explicat*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1998.
- YANNARAS, Christos, *Abecedar al credinței*, trad. de pr. Constantin Coman, București, Ed. Bizantină, 2007.

*** *Viețile Sfinților pe luna decembrie*, Vânători, Ed. Mănăstirea Sihăstria.

*** „Primii gramatici români bănățeni. IV. Biografia și bibliografia lui Loga. 1773-1859”, *Foaia diecezană*, 1923, 22, pp. 1-3.

V. SURSE ONLINE

Erminia tereremului de Ierom. Gherasim Vlahul și Criteanul, din anul 1649, <http://www.byzantion.ro/biblioteca/articole/talcuire-pentru-tereremul-ce-se-canta-in->

biserica-ortodoxa-traducere-din-greceste-de-venerabilul-antim-ieromonahul-roman-craiovean-de-la-manastirea-sfantul-sava-din-ierusalim.html

Formule melodice bizantine: <http://music.stanthonysmonastery.org/Formula.html>

Texte liturgice în limba engleză-slavonă <http://orthodoxaustin.org/liturgical-texts/> și <http://www.st-sergius.org/services.html>

Texte liturgice în limba greacă: <http://glt.goarch.org/>

„Υπάρχει Τετράσημος Ρυθμός;” („Există un ritm de 4 timpi?”): <http://www.martyries.gr/inner.php/theoria-kai-praxis/ruthmos-4semos/uparkhei-tetrasemos-ruthmos.html?print=1>

Viața Sf. Ioan Cucuzel: <https://doxologia.ro/liturgica/vietile-sfintilor/sfantul-ioan-cucuzel-1-octombrie>.

FORTOUNATTO, Michel, *Musique orthodoxe*, <http://www.musique-orthodoxe.com/index.html>.